

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 13 • 1966

Ny heraldisk litteratur

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Ny heraldisk litteratur

Heraldisk formgivning

Heather Child: *Heraldic Design. A Handbook for Students*; 180 sider, tæt illustreret; G. Bell and Sons, London 1965; sh 63 indb.

Interessen for heraldik er taget stærkt til gennem den seneste generation. Specialister studerer heraldikken seriøst; interessererede dyrker den i foreninger; der publiceres og læses mange gode bøger. Men nutidens heraldiske *viden* er løbet fra dens *kunnen*. Den heraldiske kunst er ladet langt bagude i forhold til studiets øvrige fremskridt.

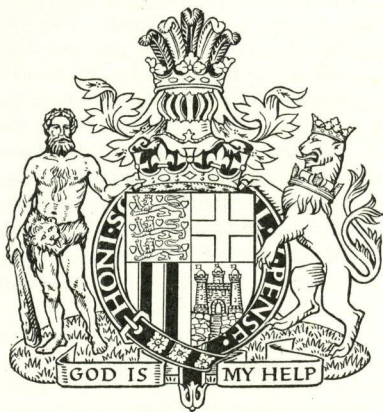
Den engelske kalligraf og tegner *Heather Child* har sat sig for at hjælpe på dette misforhold ved at skrive en vejledning i udformning af god heraldik, henvendt til tegnere, medaljører, arkitekter og andre formgivere og kunsthåndværkere. Da disse må formodes ikke at have nogen større forhåndsviden om heraldik, får de først en kort introduktion i emnet, historisk og systematisk, samt en forklaring af, hvordan den engelske blasonering og de vigtigste af dens særprægede betegnelser skal forstås. Alt dette er ganske traditionelt fremstillet.

Langt bedre bliver forfatterinden (*Heather Child* er en dame), når hun kommer til konkret rådgivning om det som ligger hende på sinde: våbenernes udformning. Hendes erfaringer, iagttagelser og sunde fornemmelse på dette felt er af værdi for enhver med interesse for heraldikkens æstetiske side: Våbenets proportioner, de indre såvel som i forhold til det sted hvor det skal anbringes; skjoldfigurenes afhængighed af hverandre; samspillet mellem skjoldets indhold og dets form; hjelmens og hjelmtegnets orientering (ligesom Franklyn er hun modstander af det engelske system, ifølge hvilket hjelmen anbringes *en face* eller i profil efter indehaverens rang uden hensyn til hjelmsfigurens retning); hjelmkåledets udformning (lav en model i sølv-papir!); lige til så håndfaste råd som

»Bliv klar over hvad en figur forestiller, før De kopierer den«.

Illustrationerne er af to slags. Dels stregtegninger af forfatterinden selv, med rent pædagogisk formål. Dels gengivelser af veludført heraldik fra middelalder, renaissance og nutid, som viser at vi i dag ikke *behøver* at stå tilbage for det bedste fra tidligere perioder.

Naturligvis er bogen ikke tilstrækkelig. Dens oplysninger og billeder hjælper, men materialet er ikke stort nok. Man må selv finde mere andetsteds. Der er ikke andet for end at se og se og se, overalt hvor man kan komme til det, god heraldik og dårlig heraldik, og lære hvad man kan af begge dele. S.T.A.

Hertugen af Edinburghs våben, firdelt af Danmark, Grækenland, Mountbatten (Battenberg) og Edinburghs byvåben. Herkules er taget fra det græske kongevåben, der nemlig holdes af to Herkulesfigurer. Dette er imidlertid meningsløst; de er nok oprindeligt de to danske vildmænd, som i 1863 er fulgt med prins Vilhelm fra Glücksburg til Athen. Den anden skjoldholder er den hessiske løve. Mountbatten- eller Battenberg-familien, som prins Philips moder tilhører, er en sidelinje til huset Hessen. Tegning af Heather Child.

Ikke en snus

Bo Bramsen: *Nordiske snusdåser på europæisk baggrund*; 336 sider + 17 farvebilag; Politikens Forlag 1965; Dkr. 145 indb.

Snustobaksdåser fremstilledes fra slutningen af 1600-tallet til omkr. midten af 1800-tallet, langt de fleste og smukkeste i 1700-tallet, som ligefrem er blevet kaldt »snusdåsens århundrede«. Hvilken betydning snusningen havde i datidens liv, hos høj og lav, og hvilken rolle dåserne spiller i kunst- og kulturhistorien, fremgår fængslende af Bramsens overvældende udstyrede, livligt skrevne værk.

For vort studium giver bogen den overraskende, om end negative oplysning, at praktisk talt ingen snusdåser var heraldisk udsmykket. Af o. 800 gengivne dåser — franske, engelske, tyske, nordiske, og andre, fra o. 200 år — er kun 10-12 heraldisk prydet. Hvorfor mon? Man ville umiddelbart have troet, at just snusdåsen — en så personlig ejendel, der samtidig så ofte kom andre for øje, når ejeren bød på en pris — ville være det idelle sted for et diskret demonstrativt våbenskjold. I en nylig udgivet tysk heraldisk systematik optræder disciplinen *Wappensoziologie*. Hertil kunne føjes et andet hidtil forsømt studiefelt: Heraldisk psykologi.

S.T.A.

Våbenporcelæn

Bredo L. Grandjean: *Dansk ostindisk porcelæn*; 220 sider, ca. 130 illustrationer + 9 farvetavler; Thaning & Appels Forlag 1965; Dkr. 120 hæftet, 150 indbundet.

Betegnelsen »ostindisk« er knæsat, men vildledende. Porcelænet kom fra Kina, og bogen har da også som undertitel: *Importen fra Kanton ca. 1700—1822*. Anvendelsen af ordet skyldes, at porcelænet førtes til Europa af de store »ostindiske« kompagnier. En stor del af porcelænet var udført på bestilling, oftest med motiver efter bestillerens ønske, og »dansk« vil i denne sammenhæng sige, at bestillerne boede i Danmark.

Efter en meget kort indledning om porcelænsimportens historie, samt om porcelænets farver, motiver og former, gennemgår forfatteren, porcelænskenderen Bredo L. Grandjean (søn af P. B. Grandjean), de 143 stel eller enkeltstykker af dansk-ostindisk porcelæn, som er bevaret i Danmark eller som man ad anden vej har kendskab til. Slesvig-Holsten omfattes ikke af undersøgelsen, Norge ej heller. Blandt de motiver bestillerne ønskede porcelænet prydet med — udført efter forlag som sendtes ud til Kina — var ofte deres våben. Her mødes heraldikeren med porcelænssamleren, med det resultat at våbenprydet ostindisk porcelæn er et efterspurgt samlerobjekt.

På dansk ostindisk porcelæn kendes forskellige udgaver af datidens kongevåben, samt våbener for følgende 23 slægter: Adeler, Ahlefeldt, Arenfeldt, Bernstorff, Brown, Buchwald, Fabritius, Fenger, Gram, Halling (se HT bind 1, 9/401, 1964), Holstein, von Hemert, Iselin, Koefoed, Moltke, Plessen, Rosenkrantz, Schlegel (?), Soelberg, Stubenrauch, Suhm, Wedell, Wewer. Hertil kommer hjelmtegnet alene for familien Warming samt 3-4 uidentificerede. I forfatterens våbenindeks er yderligere nævnt familierne Lindenpalm og Hooglandt, men disses våbener synes ikke at optræde i bogen, hverken i teksten eller på billederne.

På svensk ostindisk porcelæn (se Stig Roth: *Ostindiskt vapenporcelin*, Göteborg Museums Årsbok 1949—50, samt nedenfor) kendes langt flere våbener, opimod 300. Årsagen til denne større heraldiske interesse i Sverige ser forfatteren bl. a. i den svenske adels organisation med dertil hørende introduktion på Riddarhuset og ophængning af våbenskjold. I England kendes mindst 1400 forskellige våbener på porcelæn (se A. Tudor-Craig: *Armorial Porcelain of the Eighteenth Century*, 1925).

Porcelænsheraldik var oprindeligt naturligt især til pryde, men i dag kan den tillige gøre nytte. Ostindisk porcelæn kan være vanskelig at datere. Er det imidlertid forsynet med et våben, indsnævres mulighederne. Allerbedst er et

våben med en ordenskæde, eller et par alliancevåbener. I sådanne tilfælde kan man somme tider fastslå selv det pågældende stykke porcelæns tilblivelses- eller i hvert fald bestillings-år.

Foruden ovennævnte artikel om svensk »vapenporslin« har Göteborgs Historiska Museum i 1965 udsendt endnu en publikation af Stig Roth, nemlig: *Chinese Porcelain imported by the Swedish East India Company*, 38 sider med 42 illustrationer, heraf 16 i farver; Skr. 12.

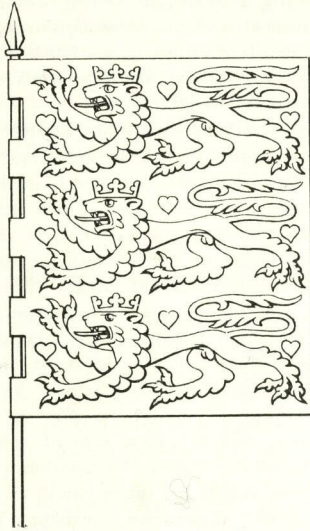
Den svenske import fandt sted fra 1731 til 1803, en kortere periode end den danske, men synes at have omfattet langt større mængder. Som nævnt kendes der ca. tolv gange så mange våbenprydede stel i Sverige som i Danmark, og heraf er ca. 130 repræsenteret på museet i Göteborg; en liste over navnene findes i hæftet. Flertallet af bogens billeder gengiver våbenporcelæn, og her er lejlighed til at studere den heraldiske stils udvikling fra barok gennem tidlig og sen rokoko til Louis Seize, revolutionsformer og empire, f. eks. udformningen af skjold og hjelm, skjoldholdernes skiftende stilling m.m. Også teksten lægger hovedvægten på »kompaniporslinets« heraldiske side.

S.T.A.

Heraldik og Gorm den Gamle

S. Otto Brenner: *Nachkommen Gorms des Alten, König von Dänemark —936—, 1.—16. Generation*; med våbentegninger af Jan Raneke, 482 sider i kunstdærbind. Arkiv för svensk Släktforskning, Malmgatan 3, Malmö C, 1964. DM 200 (Dkr. 365, Skr. 265, Nkr. 365).

Ligesom englænderne altid har haft en ulykkelig forkærlighed for at bevise, at landets ældste slægter var indvandret med den normanniske invasion af England ved Vilhelm Eroberen i 1066 (»They came with the Conqueror«!), har det i Danmark været en lidt snobbet ønske-drøm at kunne indlede sin slægts stam-tavle med, at denne gennem adskillige snørklede led kunne føres tilbage til den ældste historisk kendte danske konge, Gorm den Gamle i 900-tallet.

De danske Valdemarers våbenbanner. En af Jan Ranekes tegninger til Otto Brenners værk om Gorm den Gamles efterkommere.

Megen genealogisk forfalskning har fundet sted for at opnå dette resultat, men ikke alene til glæde for dem, der mere kritisk måtte have sådanne forfængelige ønsker, men især til glæde for den mere alment historisk interesserede læserkreds har genealogen S. Otto Brenner efter mere end 30 års forskning i nordisk og tysk kildemateriale udgivet et imponerende værk, omfattende 3063 efterkommere efter Gorm den Gamle i 16 generationer, ført frem til tiden 1450/1520. Således findes i den afsluttede 16. generation 558 efterkommere på tysk område, 119 på dansk, 124 på svensk, 26 på norsk og 54 på andre områder.

Værket indeholder udførlige kildehenvisninger, stamtavler over indgiftede personers slægt, en ekskurs om den Erikske ätten, oversigt over forekomsten af visse nordiske fornavne blandt Gorms efterkommere og et fuldstændigt personregister på 90 sider.

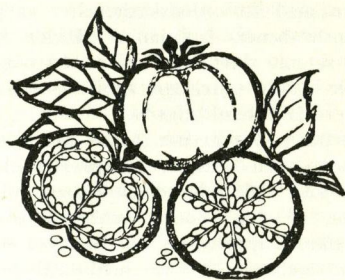
Den uhyre omfattende opgave er løst på en meget overskuelig måde, og for en

ikke særlig genealogisk kyndig anmelder forekommer værkets genealogiske oplysninger overbevisende og må vist stort set siges at være udtryk for den nuværende forsknings højeste stade.

Fra et heraldisk synspunkt knytter den største interesse sig til de mere end 100 forskellige familievåbener, der på sædvanlig mesterlig vis er tegnet af den kendte heraldiske kunstner og forsker *Jan Raneke* og indføjet ud for de enkelte slægtsgrene i efterslægtstavlen. Meget ville dog på det heraldiske felt være vundet, såfremt teksten havde indeholdt heraldiske kildehenvisninger samt nærmere dokumentation for de viste våbener. Et bestemt våben er anført ud for en *hel* slægtsgren, såfremt blot een af dennes medlemmer har ført det pågældende våben. Dette svarer på ingen måde til den ældste danske anvendelse af våbener, hvor to brødre ofte anvendte helt forskellige våbenmærker, og adskillige utilsigtede heraldiske fejltagelser kan blive resultatet, såfremt disse våbenhenvisninger anvendes kritikløst eller af ukyndig hånd. Således kan fx. nævnes, at samtlige Esbern Snares børn og børnebørn her er forlenet med Hvidernes smukke bjælkevåben, medens i hvert fald Niels Mule og dennes søn Esbern Snerling førte et delt våben, hvori de kombinerede bjælkevåbenet med hjortevier. Cecilia Esbern datters børn med Anders Grosen er også tildelt bjælkevåbenet, skønt i hvert fald den ene: Absalon Andersen, i segl af 1264 fører et delt våben, første felt strøet med roser, andet felt tre sparrebjælker i et med kugler strøet felt.

Uanset at man kan anføre enkelte indvendinger mod den generelle anvendelse af våbener i efterslægtstavlen, må det dog fra et heraldisk synspunkt anses for en landvinding, at man i genealogiske kredse har fået blik for det udmærkede heraldiske illustrationsmateriale, der anvendt med kritik ikke alene er af meget stor kildeværdi, men også forlener de lidt triste oversigtstavler med et strålende indtryk af den i datiden levende heraldiske kultur.

Ernst Verwohlt.

Granatæble, en af de smukke illustrationer — af Fredrikke Geelmuyden — i »Kristne symboler«. Ursin forklarer, hvorfor denne frugt og dens kerner er et symbol for Kirken, og giver god besked (bl. a. med fem henvisninger til det Gamle Testamente) om, hvilken rolle den har spillet i jødisk og kristen religiøs symbolik.

Kristne symboler vurderet

J. Ursin: *Kristne symboler*, 2. udgave; 242 sider, 106 illustrationer; Forlaget Land og Kirke, Oslo 1965; Nkr. 32 indb.

Det værk om kristne symboler som sokneprest og SHS-medlem J. Ursin nylig har udsendt i en omarbejdet udgave, er meget forskelligt fra Frithiof Dahlbys bog om stort set samme emne (se HT nr. 8 p. 367, 1963). Dahlbys »De helige tecknen« er en opslagsbog, næsten et lille leksikon; han har søgt at få flest muligt symboler med, men forholder sig neutral over for dem. Det gør Ursin ikke. Hans bog har et påtageligt pædagogisk, moralsk og religiøst sigte. Han skriver om de symboler og symbolske udlægninger, som han synes fortjener at kendes, og udelader hvad han mener man gør bedst i at glemme.

Det er derfor naturligt at Ursin bog behandler langt færre symboler end Dahlbys (Ursins register har o. 540 stikord, Dahlbys o. 3600). Til gengæld har de enkelte figurer og deres fortolkning fået en langt mere udførlig behandling hos Ursin, særligt i deres sammenhæng med tekster i det Gamle og det Nye Testamente og med salmelitteraturen.

Ursins gennemgang af billedlige symbolers udlægning omfatter ikke blot hvad der er almindeligt accepteret, men i mange tilfælde også sporadisk forekommende, måske rent individuelle fortolkninger (hvoraf nogle måske er hans egne?). En del af denne »private« symbolik forekommer ret spidsfindig, fx forklaringen af forskellen på 5-, 6-, 7-, og 8-oddede stjerner. Men samtidig er det tankevækkende at se hvad folk — enfoldige såvel som højt begavede — kan »modtage« af symbolsk indhold fra de tilsyneladende ubetydeligste ting. Et eksempel er Biskop Berggravs smukke, meget artikulerede opfattelse af den symbolske indebyrd i den korsformede juletræsod.

I sine udredninger af symbolernes oprindelse og historie er der to forhold som Ursin slet ikke nævner, skønt de utvivlsomt har spillet en rolle. Det ene er *det æstetiske*. Mange billedsymboler (kristne og andre) må være blevet til det de er, først og fremmest fordi de er så smukke. Det kan også have medvirket, om en figur var let at gengive. De tidlige kristne gav sig til kende for hinanden ved at tegne en fisk, en kontur som enhver kan gøre hurtigt og umiskendeligt. Det er indlysende at fx en fugl, en løve eller en myre, uanset symbolikken, ville have været uendeligt langt mindre egnet.

Det andet forhold Ursin ikke nævner (en undladelse han deler med næsten alle der skriver om sådanne emner) er *tilfældighederne*. Det græsk-russiske kors har tre tværbjælker, hvoraf den nederste er *skrå*. Årsagen hertil diskuteres (her og andetsteds), og de mest subtile begrundelser og udlægninger føres frem, ingen af dem det mindste troværdig. Kunne det imidlertid ikke tænkes, at den nederste arm var skrå på grund af en ren tilfældighed — et dårligt tømret kors, en ubehjælpelig gengivelse — som siden blev kopieret?

Et af de kapitler i Ursins bog som fængsler mest, handler om *den Onde* og hans mange skikkelser: som slange, drage, buk, abe, hest og svin, hans horn, flagermusevinger og hestehov. Et andet interessant afsnit beskæftiger sig med det norske

flag. Hvorvidt dette er tænkt som en afledning, en brisure, af det danske, er ikke til at afgøre i dag. Men da Eidsvollmanden Fredrik Meltzer i Bergen i 1821 gav forslag til det, angav han at farverne var inspireret af »de frie staters«, dvs. de Forenede Staters og Frankrigs.

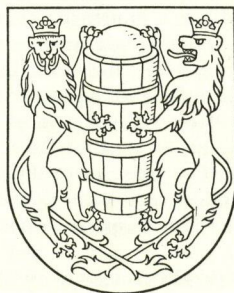
S.T.A.

Østrigske kommunevåbener

Österreichischer Wappenalmanach 1966. Österreichische Gemeindevappen II; 32 sider med tegninger af Herbert Erich Baumert, tekst af Hanns Jäger-Sunstenau; udgivet af Heraldisch-Genalogische Gesellschaft Adler, Haarhof 4 a, 1010 Wien; 32 Sch.

Det lille hæfte indeholder tolv veludførte tegninger — to i farver — af østrigske kommunevåbener, hvoraf nogle er omtrent så gamle som heraldikken selv, andre skabt i vor tid. Teksten giver en beskrivelse og forklaring af våbenet, samt dettes og kommunens historie.

Af indledningen forstår man, at den kommunale heraldik i Østrig har genvedligheder som også kendes andetsteds.

Eksempel på østrigsk byvåben, for Solbad Hall ved Inn, kendt for udvinding af salt. Rødt felt; bøtten, som er fyldt med salt, sølv med guld bånd; løverne guld. Saltbøtten går tilbage til stadssegl fra 1300-tallets begyndelse. Løverne er føjet til 1501 ved våbenbrev fra kejser Maximilian. Efter *Österreichischer Wappenalmach 1966*.

Kommunalbestyrelserne ønsker ofte de samme figurer (»landbrug« og »industri«) og har liden sans for hvad der skiller den gode heraldik fra den dårlige. Og de myndigheder som skal vejlede eller afgøre, véd undertiden ikke bedre besked. Forfatteren sukker efter sådanne våbenrevisions-kommissioner som i Schweiz og Vesttyskland har revideret og forbedret forkludrede kommunevåbener. Det oplyses, at i visse dele af Østrig kun stadskommuner, men ikke landkommuner, har ret til at føre våben.

S.T.A.

Fra Gayres brigade

Julian Franklyn: *Heraldry*; 154 sider med 230 våbengengivelser, delvis i farver, af Alan Keith-Hill; Arco Publications, London 1965; sh. 42.

Bogen er bedre end forfatterens tidligere, *Shield and Crest* (se HT nr. 3 p. 129, 1961), men det vil ikke sige at den er god. Franklyn forelæser over heraldik ved et undervisningsinstitut i London. Han er måske verdens eneste docent i heraldik, og det er derfor ekstra kedeligt, at hvad han docerer er så ujævnt. Ikke så lidt er fornuftigt og rigtigt; det gælder især heraldikkens kunstneriske og æstetiske sider. Andet er uigennemtænkt, dogmatisk eller ganske enkelt galt. Eksempler herpå er hans behandling af heraldikkens oprindelse, hans gennemgang af dens figurer (»når et får er skjoldfigur, har det aldrig hale; kun hvis det er skjoldholder, kan det afbildes med hale«), og hans stilling til autoriserede og uautoriserede våbener.

Om heraldikkens oprindelse forklarer han, som så mange før ham, at den skyldes en ny hjelmtype, som udvikledes i 1100-tallet. Den dækkede krigerens ansigt, så hans svende ikke kunne kende ham, og det kunne folgelig let ske, at de i forvirringen fulgte en forkert mand. »Noget måtte gøres for at den almindelige soldat kunne kende sin anfører, og dette noget bestod i at male en letkendelig figur i klare farver på anførerens skjold«.

Dermed er heraldikken — ifølge Franklyn — ikke blot opfundet. Den er færdigudviklet, og vi kan rykke direkte frem til nutiden. Bogen indeholder praktisk talt ikke en antydning af, at heraldikkens funktioner eller former ændredes i de mellemliggende otte århundreder, eller af, hvilke årsager der kunne tænkes at have bidraget hertil. Ikke et ord om segl, stadsflag, felttegn, husskilte, lærde symboler, faglige emblemer, gejstlige attributter, borgerlige allegorier, osv. osv.

Hertil kommer at forklaringen om krigerens dækkede ansigt som nødvendig-gjorde et kendetegn på hans skjold, efterhånden trænger stærkt til at tænkes igen-nem! Den japanske anfører bar sit våbenmærke på ryggen (se HT nr. 8 p. 345, 1963), og det var der mening i, for dét kunne hans mænd se og følge. Men et skjold, hvem andre kunne se det, hos en

Våben for den engelske våbenkonge Sir Anthony Wagner. Dekster hans embedsvåben: rødt kors i sølv, blåt skjoldhoved med guld figurer. Sinister hans slægtsvåben: sort felt, guld løve med vognehjul. På skjoldet en våbenkonge-krone. Familien Wagner kom til England med den første hannoveranske konge. Våbenet er talende: Wagner = vogndmand. Efter Franklyn.

mand i kamp, end hans modstandere? For tilskuerne ved en turnering var skjoldmærker derimod til indlysende hjælp...

»Kun våbener som er indregistreret hos og autoriseret af de rette heraldiske myndigheder, kan kaldes sådan. Resten er ikke blot ulovlige. De er overhovedet ikke våbener«. Dette Robert Gayreske standpunkt følger Franklyn med hysterisk konsekvens. I en fodnote beklager han således, at to af bogens illustrationer gengiver »våbener« som ikke findes hos *College of Arms*. Forfatteren beder læserne undskylde, at de to »bedragerier« først blev opdaget så sent, at billederne ikke kunne fjernes fra bogen; men de pågældende slægters navne har man dog lykeligvis kunnet nå at slette i korrektoren! Officiel autorisering betragtes altså som hele heraldikkens kerne, i stedet for som et appendiks. Franklyn er imidlertid så lidet gennemtænkt, at han to-tre andre steder nævner, at hvis et »ulovligt« heraldisk forhold har varet længe eller et »bedrageri« har optrådt tilstrækkeligt hyppigt, må de pågældende våbener betragtes som gode nok.

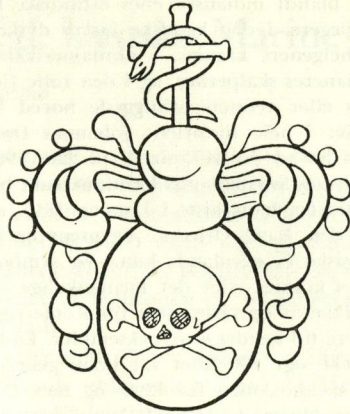
I endnu højere grad end teksten giver illustrationerne indtryk af, at heraldik er en ren nutidig foreteelse. Der er intet i de ganske kønne, men stereotype tegninger som antyder, at noget af disse våbener, eller noget andet våben, kunne stamme fra før 1965. Mellem teksten og illustrationerne er der ingen forbindelse. Forfatteren bruger 18 linjer til at forklare hvad der forstås ved »en skyskure«, *nebuly*, i stedet for at henvise til en af de ni billeder i bogen hvor fænomenet kan ses.

S.T.A.

Dødskallen

Folke Henschen: *Kraniets kulturhistoria*; 120 sider, 74 illustrationer; Natur och Kultur, Stockholm, 1965; Skr. 24, indb. 30.

Människans kranium är den mänskligaste delen av hennes skelett och kanske den enda del som definitivt skiljer hen-

Våben for præsten Jens Pedersøn Saxe i Håland, efter segl benyttet 1701. Det er vistnok sjældent, at kranium og knogler står alene i skjoldet. I reglen kombineres de med et træ, blomster eller aks, timeglas, engle, hjerte, gudshånd eller andre allegoriske figurer. Efter Krag »Norsk heraldisk mønstring«.

nes skelett från djurens. Och detta kranium innesluter och skyddar människo-hjärnan, skapelsens största under...

Med disse tankevækkende ord indleder den svenske læge og patolog professor *Folke Henschen* sin bog om det menneskelige kraniums rolle i religion og magi, dagligliv, kunst og symbolik. Et makabert emne? Dét er i alle fald en ret moderne opfattelse, og der er intet uhyggeligt eller frastødende ved at følge den kloge og kyndige forfatter på hans vandring gennem denne særprægede del af kulturhistorien. Det er kun en kort ekskursion, men med glimt til den menneskelige psykes dybder. De par timer man tilbringer i selskab med den interesserede og fordomsfri guide, er vel anvendte.

I de allerældste menneskelige jordfund er kranierne langt talrigere end andre skeletdele. Kraniet må have haft en særlig betydning, kultisk eller magisk, som kraftkilde, i forfædredyrkelsen, som krigstrofæ, eller på anden måde. Sene udløbere af en sådan opfattelse genfindes f.

eks. blandt indianske eller ostindiske hovedjægere, i den katolske kirkes dyrkelse af helgeners kranier, i nordamerikanske indianeres skalpering, og i den rolle fjenders eller venners afhuggede hoved har spillet i hele historien: Johannes Døberens hoved (se HT nr. 5 p. 220, 1962), Emanuel Swedenborgs kranium, som blev stjålet fra hans kiste i London 1816, osv.

I den Nære Orients, Ægyptens og det klassiske Grækenlands kunst og symbolik synes kraniet eller det menneskelige skelet ikke at optræde, men fra Romerrigets senere tid kendes et par eksempler. Endnu i 1000- og 1100-tallet var kraniegengivelser sjældne, men fra 1200- og især 1300-tallet bliver de almindelige. Forfatteren mener, at grunden er de store og hyppige epidemier, især Sortedøden i 1300-tallet. Skeletdele og kranier har været et dagligt syn, dødens nærhed en daglig erfaring.

Som symbol for døden og livets forkrænkethed finder vi atter og atter kraniet i den sene middelalders, renæssancens og barokkens ornamentik og allegoriske kunst. Fra litteraturen er det berømteste eksempel sikkert Hamlet på kirkegården med Yoricks hovedskal.

Men som det ofte går, udviklede symbolet sig og fik flere betydninger. Kraniet kom til at stå for tankedybde, filosofien over livets og dødens gåder, men også for dødens vished og livets korthed med konklusionen: »Nyd livet, medens du kan! Æd, drik og vær glad!«. Desuden blev kraniet, naturligt nok, attribut for læger og anatomer, samt for astrologer.

Et kranium, evt. ledsaget af et par korslagte knogler, blev tillige et advarselstegn: Pas på! Kan have døden til følge! på apotekerkrugker, anvendt den dag i dag f. eks. ved elektriske højspændingsledninger eller på beholdere med giftigt indhold. En variation af denne anvendelse — for at skræmme andre (og stive sig selv af) — kendes i piratflaget og i de tyske *Totenkopf*-husarers (og for resten også engelske regimenteres) anbringelse af død-

skallen i deres hovedbeklædning. Hele den traditionelle husaruniform med sine hvide striber på tværs over brystet og ned ad lårene skal i øvrigt sikkert forestille et skelet. Eskadronen skulle give indtryk af at være lige så mange knokkelmænd!

I modsatte ender af spektret optræder kraniet i danske drenges »kvindehaderinger« og, med grufuld berettigelse, i *Waffen-SS*'s uniformskastetter.

I heraldikken (som professor Henschen slet ikke kommer ind på) optræder kraniet ganske hyppigt, især i gejstlige og andre ikke-adelige våbener. Hans Krag's »Norsk heraldisk mønstring ...« (1942 ff) indeholder f. eks. 23 våbener med et dødningshoved i, deriblandt for familien *Heiberg*. Et andet eksempel, i et *Kiel*-land-segl, ses i HT nr. 12 p. 89, 1965.

S.T.A

Bomærker i Finland

Georg Wilhelm Wallgren: *Boken om bomärken*, 48 sider, tæt illustreret; Frenckellska Tryckeri Aktiebolaget, Helsingfors, 1965. Oplag: 400 eksemplarer. Ikke i boghandelen.

Dette værk afrunder og fuldender forfatterens tidligere skrift »Något om bomärken«, fra 1949. Skildringen af bomærkernes historie og udvikling i Europa, specielt Finland og Estland, støttes af talrige, enestående gode billeder: af selve mærkerne, rentegnet såvel som i deres egentlige eksistens, skåret i redskaber og andet løsøre; et »stamtræ« over de differenterede mærker inden for samme slægt (fra gården Snabb i Björkö by; optegnet af P. E. Ohls); facsimile-gengivelser af bestemmelserne om bomærker i *Sveriges Lands-Lagh* 1608 og *Sveriges Rikes Lag* 1734; m. m.

Forfatteren mener at bomærkerne er ældre end runerne, og at brugen af dem går ca. 2000 år tilbage.

Herbert Spruth.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.